

't Hammeke

Kapel van Onze-Lieve-Vrouw in 't Hammeke, Zemst

‘T HAMMEKE

Kapel Onze-Lieve-Vrouw in het Hammeke, Zemst

Auteur en lay-out: Joris Desaeger

Tekening “Legende”: Koen Maes

Verantwoordelijke uitgever:

Paul Van de Velde, voorzitter Heemkring “de Semse”, Schoolstraat 17 te 1980 Zemst

Wettelijk depot: D/2023/14433/01

© 2023 Heemkring de Semse vzw

INHOUDSTAFEL

INHOUDSTAFEL.....	3
VOORWOORD.....	5
INLEIDING	7
't Hammeke	
1. De Legende van Onze-Lieve-Vrouw in 't Hammeke	9
2. De betekenis van het woord "legende"	12
3. Andere legenden waar een rivier, schipper of een Mariabeeld in voorkomen.....	13
4. Andere legenden	17
5. Is de legende van Onze-Lieve-Vrouw in 't Hammeke echt gebeurd?.....	18
6. Aardstralen	20
7. Yggdrasil	22
8. De betekenis van "Hammeke"	23
9. De kapel van Onze-Lieve-Vrouw in 't Hammeke: Panorama.....	25
10. De kapel van Onze-Lieve-Vrouw in 't Hammeke: van dichtbij	27
11. De kapel van Onze-Lieve-Vrouw in 't Hammeke: lang geleden.....	28
12. De kapel van Onze-Lieve-Vrouw in 't Hammeke: details	30
13. Het interieur van de kapel	32
14. De Zenne.....	45
15. Schepen op de Zenne	51
16. Liefde gaf U duizend namen: Mariadevotie in Vlaanderen	53
17. Mariabeeldjes	56
18. Kapelletjes in Zemst.....	58
19. Ligging van de kapel Onze-Lieve-Vrouw in 't Hammeke	68
20. De geschiedenis van de kapel Onze-Lieve-Vrouw in 't Hammeke.....	71
21. Het Onze-Lieve-Vrouwebeeldje van de kapel in het Hammeke.....	99
22. Welke bedevaarders kwamen naar de kapel?	106
23. De verering van Maria in 't Hammeke.....	107
24. Offergaven	121
25. Zijn er mirakels gebeurd?	122
26. Heilige Barbara, Heilige Laurentius en heilige Remigius	124
27. Mensen rond de kapel.....	127
28. Het Hammeke in de kunst	150
29. De renovatie	154
BRONNENLIJST	171
DANKWOORD	172
BIJLAGE 1: Links naar videofilms over het Hammeke.....	173
BIJLAGE 2: Het wagenspel	174
BIJLAGE 3: Voordracht van André ver Elst bij de overhandiging van het nieuwe Mariabeeldje.....	182
BIJLAGE 4: De renovatieplannen van architect Minner (1921).....	189
BIJLAGE 5: De kostenraming van architect Minner (1923).....	181
BIJLAGE 6: De plannen van de renovatie in 2023	195

VOORWOORD

“Waar men gaat langs Vlaamse wegen komt men U Maria tegen”.

Ook in Zemst staan talrijke kapelletjes langs pleintjes en wegen, zo ook de kapel van Onze-Lieve-Vrouw in het Hammeke. Eén van de oudste en zeker de grootste kapel op het grondgebied van de gemeente Zemst, een beetje afgelegen maar omgeven door prachtige lindebomen.

Over deze kapel zijn al meerdere werken verschenen. Dit boek belicht niet alleen het historisch erfgoed van deze kapel, maar ook enkele andere facetten er omheen, zoals tal van heiligenvereringen en vieringen in het omliggende.

De ware toedracht omtrent het ontstaan van deze kapel zal altijd een mysterie blijven, een legende verteld van generatie op generatie en hier en daar wat notities in oude geschriften.

Ook wordt terecht aandacht besteed aan de rivier de Zenne, welke een grote invloed heeft gehad op het ontstaan van de kapel in het Hammeke.

Zelf ben ik opgegroeid op de “Zemstse Brug” langsheen de Zenne waardoor ik mij nog steeds een beetje verbonden voel met deze kapel en haar omgeving. Ik herinner mij nog goed dat ’s avonds in de maand mei enkele mensen naar het kapelletje gingen om er te bidden. Ieder jaar is er in de namiddag van 15 augustus een grote bedevaart. Het doet mij dan ook veel plezier vast te stellen dat de mensen uit de buurt van de kapel die jarenlang ervoor gezorgd hebben dat de kapel onderhouden werd ook een vermelding krijgen in dit boek.

Gedurende vele jaren heeft de gemeente Zemst haar bijdrage geleverd om het gebouw in stand te houden. Ook nu, met de recente grondige restauratiewerken, zal zij de kapel terug doen stralen.

Marc Muyldermans

INLEIDING

In “de Staminee” van de Heemkring de Semse begon het gesprek over de renovatie van de kapel in 't Hammeke in Zemst. Voorzitter Paul Van de Velde opperde dat we misschien een boek konden uitgeven over die kapel. Het leek me eerder een vraag dan een vaststelling. Ik had al enkele lay-outs van uitgaven van de Heemkring gedaan en ik stelde voor om mij te wagen aan het schrijven van een boek.

Ik liet het idee enkele dagen rusten, want... kon men wel een boek volschrijven over de kapel? Misschien enkele artikels voor de Nieuwsbrief van de Semse, maar een boek? Aan de gezichten van bestuursleden te zien, was dat geen optie! Tot ik op een gegeven moment het idee kreeg om te vertrekken vanuit de legende.

Die legende heeft te maken met :

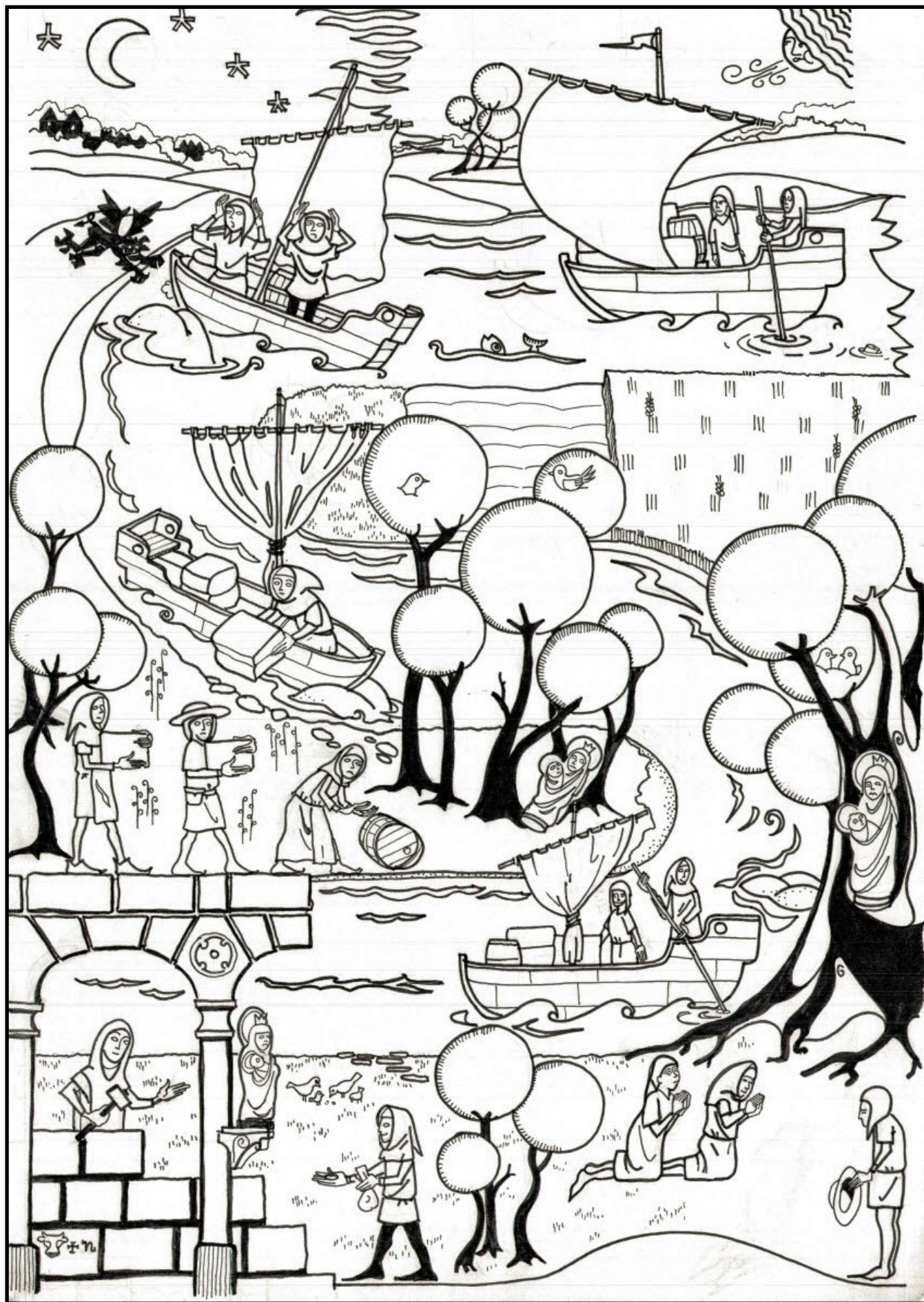
- De Zenne, want de legende ontstaat op die rivier.
- Het schip dat vastloopt op de Zenne.
- Maria die de schipper helpt.
- Hoe zit dat nu? Is die legende echt gebeurd? Zijn er andere verklaringen mogelijk?
- Natuurlijk moeten we het hebben over de kapel zelf: de geschiedenis, de renovatie en het uiteindelijke resultaat...

Het boek is zeker geen geschiedkundig werk. De bedoeling is om een kijk- en weetjesboek te maken. Het resultaat heb je nu in handen. Veel kijk- en leesplezier!

Joris Desaeger

1. De legende van Onze-Lieve-Vrouw in 't Hammeke

In een artikel van Frans Van Steenwinkel over bijgeloof en hekserij in de parochies Zemst-Bos en Eppegem vinden we de volgende tekst: *“Deze vertelling is niet uit mijn verbeelding, maar heb ik meermaals in de herberg van mijn vader horen vertellen. Vooral bij winteravonden, wanneer de mensen in het schemerlicht van een petroleumlamp rond de Leuvense stoof zaten.”* Het illustreert hoe ook de legende van Onze-Lieve-Vrouw in 't Hammeke ontstaan is, verder verteld werd en er steeds elementen in het verhaal konden bijkomen...

De legende komt voor in verschillende oude geschriften, maar we beginnen met het verhaal in het Nederlands van de 21e eeuw.

Het moet een donkere winteravond in november in de 13e eeuw geweest zijn toen de schipper met zijn boot vast kwam te zitten in het slib van de Zenne. Verwoede pogingen om het schip weer vlot te krijgen, mislukte. Enkele Zemstenaars waren te hulp gesneld, maar het kon niet baten. De boot zat muurvast. De angst dat zijn broodwinning met zijn kostbare lading verloren zou gaan, nam toe naarmate de uren

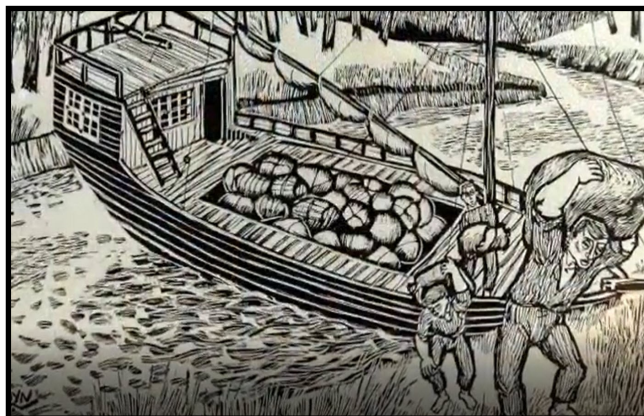
verstreken en de avond een pikzwarte nacht werd. Bovendien dreven onheilspellende onweerswolken boven de regio. De Zemstenaars die toegesneld kwamen, hielpen de lading ontschepen. Het schip zat muurvast. Eén van de toegesnelde mannen bemerkte aan een groene wilg tussen het kreupelhout een zeer klein Mariabeeldje. Eerbiedig nam hij het van de wilg en hing het aan een grotere boom. De schipper en de helpers knielden neer en smeekten Maria om hulp. Ze beloofden een kapel op de oever te bouwen als de Heilige Maria hen hielp om de boot weer vlot te krijgen. Toen de schipper na het gebed in zijn vaarttuig klom, geraakte het weer vlot. Haastig werd de boot opnieuw geladen. De aanwezige dorpingen waren er getuige van. Het wonder was geschied. Uit dankbaarheid liet de schipper op de oever van de Zenne een kapel ter ere van de Heilige Maagd bouwen. Sindsdien werd de kapel een belangrijk bedevaartsoord.

De tekening op bladzijde 9 van Koen Maes illustreert deze legende.

De oudste tekst vinden we terug in "Historie van Onze Lieve Vrouw in het Hammeken onder het dorp Sempse. Op nieuw opgesteld en vermeerder met werkweerdige byzonderheden in 1828. A.M.D.G. te Mechelen by P.-J. Hanicq, drukker van Z.H. den Prins-Aertsbisschop."

We geven de legende weer in de oorspronkelijke tekst (P.-J. Hanicq):

In vroegere tyden is het gebeurd dat er ontrent deéze plaets een schip is komen aengevaeren , en aldaer blyven steéken , ja zoo vast , dat het met geen geweld , of met geene mogelyke middelen van die plaets konde beroerd worden , alhoewel men alle bedenkelyke poogingen aenwendde om het zelve met riemen en touwen en andere werktuygen , in beweging te brengen : maer alles was vrugteloos.

"Zoo dan alle met schrik bevangen zynde en niet weétende wat deéze hindernis zeggen wilde , onderzoekt men van alle kanten het vaertuyg ; men draegt er de koopwaeren en de vragt uyt , en gelykerhand zoekt men het schip , nu ledig zynde , los te krygen. Ondertuschen alle moeyte was te vergeéfs , zy konden het schip niet roeren. Ten laetsten , ziet ! aen eenen der groene willigen , die ontrent den kant der rivier in overvloed groeyden , ontdekken zy een zeer kleyn beéldeken van de heylige Maegd en Moeder Gods Maria , het welk zy met eene heylige vrees getroffen zynde daer af neémen , en in een hutteken plaatsen , dat zy daer op den oogenblik met der haeste opmaeken : zy eeren aldaer de Heylige Maegd in haer beéld , en vallen haer smekende te voet. Deéze eerbewyzing was aengenaem aen de Moeder van God ; want aenstonds , en zonder den minsten uytstel , was alle beletsel verdweénen : het schip geraekte los , en zette voórspoediglyk zyne reys voort. Hier uyt kan men besluyten dat de Moeder des Heere van deéze personen op deéze wyze wilde vereerd worden, en begeérde dat haer beéld het welk hier langen tyd onbekend verschuyld had , in het openbaer zoude gebragt worden , op dat zy aldus haere weldoende hand zoude uytreyken aen de geéne die tot haer hunnen toevlugt zouden neémen. Het welk dan ook gebeurd is. Om deéze reden is er niet lang daer na een kapel opgeregt geweest , op gemeyne kosten , doór de geéne die hunne hulp geleend hadden om het schip uyt het gevaer te redden , tot eeuwigduerende gedagtenis van deéze wonderdaed , waer by de ongevoelige elementen de scheépsslieden hebben gewaerschouwd dat zy dit beéld van de Moeder Gods niet langer onbekend aldaer zouden laeten , maar het zouden overbrengen in eene plaets alwaer Maria in het zelve de eerbiedingen der geloovigen konde ontfangen."

2. De betekenis van het woord “legende”

We hebben het hier niet over een legende op een (wegen)kaart, die de symbolen, kleuren, tekens en lijnen op een kaart verklaart. Hiervoor gebruikt Nederland de term “legenda”.

Een legende (afgeleid van het Latijn *legenda*, een gerundivum met de betekenis “wat gelezen moet worden”) is oorspronkelijk een alternatieve levensbeschrijving van een heilige met toegevoegde fictieve elementen, waarin aan de betreffende persoon allerlei wonderen toegedicht worden. In de kloosters werd bij de metten (gebeden tussen zonsondergang en zonsopgang) meestal in de zeer vroege ochtend en bij de maaltijden voorgelezen uit boeken met levensbeschrijvingen van kerkvaders. Deze teksten werden in het middeleeuwse Latijn aangeduid met *legenda*. Van het woord *legere* is via *lectus* (gelezen) en *lectio* (lezing) het Nederlandse woord *les* afgeleid. Als genre behoort een legende tot het volksverhaal.

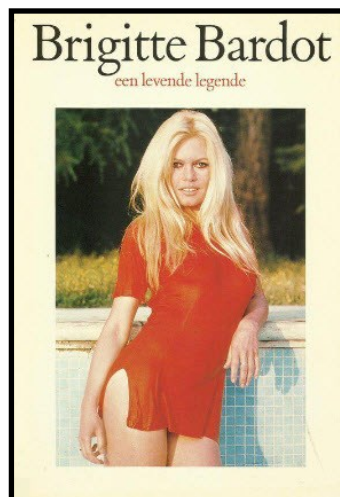
Onder legende verstaat men tegenwoordig ook een traditioneel christelijk volksverhaal, waarin een centrale rol is weggelegd voor een heilige,

Jezus Christus, Maria, of een heilig voorwerp. De verhalen kunnen gaan over Bonifatius, Sint-Nicolaas en daarnaast over een hostie die niet verbrand kan worden, een bron die geneeskrachtig water verschaft, of een heiligenbeeld dat steeds op een bepaalde locatie terugkeert. Ook (moderne) wonderverhalen over (bloed) huilende Mariabeelden of over bijbels die onbrandbaar blijken, behoren tot de legenden.

De betekenis van het woord legende is later in de volksmond uitgebreid naar allerlei soorten verhalen die als waargebeurd doorverteld worden, hoewel ze niet historisch of wetenschappelijk te bewijzen zijn. De legende wordt dan algemeen begrepen als een oud volksverhaal. Voorbeelden hiervan zijn de verhalen over het bestaan van het Monster van Loch Ness en de Verschrikkelijke Sneeuwman.

Andere woorden die men kan gebruiken voor het woord “legende” zijn: geschiedenis, historie, kroniek, mare, mythe, parabel, relaas, sage, sprookje, story, verslag, vertelling, vertelsel. Rond elke plaats, kerk of kapel, monument bestaat wel een legende.

Soms spreekt men van een “levende legende”. Dat zeggen we van een persoon die zó beroemd (of berucht) is geworden omdat hij of zij tijdens zijn leven onderwerp is geworden van veel media-aandacht.

Brigitte Bardot als “levende legende”...

3. Andere legenden waar een rivier, schipper of een Mariabeeld in voorkomt

Er zijn nog andere legenden die zowat gelijklopend zijn aan deze van de legende van Onze-Lieve-Vrouw in 't Hammeke van Zemst.

In het gehucht **Hanswijk (Mechelen)**, aan de oever van de Dijle, strandde in de 10e eeuw een geladen schip dat niet meer vooruit te krijgen was, tot iemand op het idee kwam om het grote Onze-Lieve-Vrouwebeeld in het schip aan de oever te brengen. Nadien vaart de boot weer verder. De inwoners besloten hieruit dat Maria ter plaatse wenste vereerd te worden.

Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijk in Mechelen.

Alle Vreugde van Villeneuve-sur-Lot is bekend als de kapel van Bout-du-Pont, gelegen in Villeneuve-sur-Lot in Frankrijk aan het einde van de Pont des Cieutats, op de rechteroever van de Lot.

De legende vertelt dat ergens in de 13e eeuw drie boten de Lot afvoeren en plotseling midden op de rivier vlakbij de brug werden tegengehouden door een onbekende blokkade. Wat de bootslieden ook deden, de boot voer geen meter verder. Tenslotte sprong één van de schippers de Lot in om te zien waardoor ze niet verder konden. Hij kwam weer boven met een zwart geblakerd Madonnabeeldje. Het werd op één van de boten gezet en nu konden ze ongehinderd verder varen.

Ter herinnering aan deze ontdekking werd besloten een kapel te bouwen bij de toegang naar de brug. Deze kapel werd een bedevaartplaats voor de scheepslieden. Als ze de kapel voorbij voeren, brachten ze een groet door de roeispanten omhoog te houden.

Binnenzicht van De kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Genade en van Alle Vreugde van Villeneuve-sur-Lot.

De **Jean Nicolas-kapel** zou in 1680 gebouwd zijn door twee broers uit **Mont** (Wallonië), schippers van de Jean Bart. Nadat zij schipbreuk leden beloofden de twee broers dat zij een kapel ter ere van Heilige Maagd zouden bouwen als zij het er levend vanaf zouden brengen. Eens zij veilig en wel aan land gekomen waren, hielden zij hun gedane belofte.

De **kapel van Mare de Deu dels Socors** (Tossa de Mar in Spanje) werd in de zestiende eeuw gebouwd door een zeilende koopman, Antoni Caixa. Hiermee wilde hij zijn dankbaarheid uiten aan diegene die hem had gered van een schipbreuk.

Rond het jaar 1510 spoelde op de Westfrieze zeedijk bij **Keins** een Mariabeeld aan. Heel veel jaren later verklaarde een man van 77 tegenover de burgemeester van Schagen dat hij zich nog kon herinneren dat het beeld '**van de Liefvrouw opten Keyns**' gevonden werd. Buurtbewoners ontfermden zich over het beeldje, spoelden het schoon en gaven het een gepaste plek in een huisje op de dijk. Sommigen bzweerden dat het beeld door een kanonskogel van een schip was geschoten, volgens anderen brak het af van het Portugese schip Ariadne dat schipbreuk had geleden. Het beeld werd overgebracht naar een nabije bidplaats, toegewijd aan Lambertus en Catharina. De kapel werd snel een drukbezocht bedevaartsoord. Ze werd voor het eerst in 1263 vermeld bij Thomas van Cantimpré, een Brabantse dominicaan van Kamerijk.

Het beeld 'van de Liefvrouw opten Keyns'.

In 1348 kreeg **Beatrijs Soetkens**, een zeer godvruchtige vrouw, de vrouw van een arme lakenwever uit **Brussel**, een visioen waarbij de Maagd Maria haar opdroeg om zich met spoed naar Antwerpen te begeven om er het miracu-

leuze beeldje van Onze-Lieve)Vrouw op 't Stok-ske te ontvoeren uit de Antwerpse kathedraal en naar Brussel over te brengen. Er werd aangedrongen op de snelle uitvoering van de opdracht. Met haar man roeide ze zo snel mogelijk naar Antwerpen. Hier begaf Beatrijs zich rechtstreeks naar de O.L.V.-kerk en nam het beeld mee. De koster, die zich ertegen verzette, stond roerloos, als door Gods hand geslagen. Beatrijs spoedde zich vervolgens met het beeld naar het bootje. Tegen wind en stroomopwaarts ging de terugtocht slechts moeizaam vooruit, tot bovenaardse krachten hen ter hulp kwamen. Het bootje snelde opeens over het water naar Brussel en strandde vlak bij het oefenterrein van de Schuttersgilde. De schippers zeiden haar dat de Maagd Maria de stad wenste te begunstigen en meer bepaald de Kruisboogschuttersgilde, die op de Zavel een kapel had opgericht ter ere van Onze-Lieve-Vrouw.

Onze-Lieve-Vrouw van de Zavel.

Dit prachtige beeldje is te zien in de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Zavelkerk te Brussel. Hoewel de kerk bij gebrek aan middelen nooit een toren kreeg, is ze kenschetsend voor de laatgotiek met haar vele vlamvormige elementen en opvallende 14 meter hoge glasramen.

De Onze-Lieve-Vrouw-ter-Zavelkerk in Brussel.

Notre-Dame de Boulogne, Frankrijk. Tijdens de regering van koning Dagobert I in het jaar 633 of 636 verscheen voor de haven van Boulogne (Portus Itius) een bootje waarop een helder licht brandde. Zonder roeispanten matrozen of zeilen bewoog het scheepje zich voort. Het vervoerde een miraculeuze beeld van de maagd Maria met het kind Jezus op haar linkerarm. Het beeld was gestoken uit hout en ongeveer 3,5 voet (1,40 meter) hoog en de toeschouwers konden het duidelijk zien door het licht. Het beeld was van een hemelse schoonheid en perfectie. Terwijl het vaartuig aanmeerde in de haven, was de gemeente in de kerk op de heuvel bijeen om te bidden. Tijdens het gebed verscheen plotseling de Heilige Maagd Maria. Zij vertelde over het scheepje dat door de engelen in opdracht van God naar de haven was gebracht met daarin het beeld. Ze gaf de kerkgangers de opdracht om het beeld te halen en het op de juiste plaats in een kapel in de kerk te plaatsen om aldaar vereerd te worden. De mensen haastten zich naar de haven, vonden alles zoals beschreven en brachten het beeld

eerbiedig naar de kerk, waar het een plaats kreeg. Vanaf die tijd kwamen er veel bedevaartgangers naar de stad om het beeld eer te bewijzen.

(foto boven)

Het beeld van de Maagd in de Porte de la Dûne.

(foto rechts boven)

De Maagd Van Boulogne in de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek.

(foto rechts)

In Le Portel, in het Franse departement Pas-de-Calais, arrondissement Boulogne-sur-Mer, werd een beeld op de Quai de la Vierge opgesteld. Het dateert van 1921.

4. Andere legenden

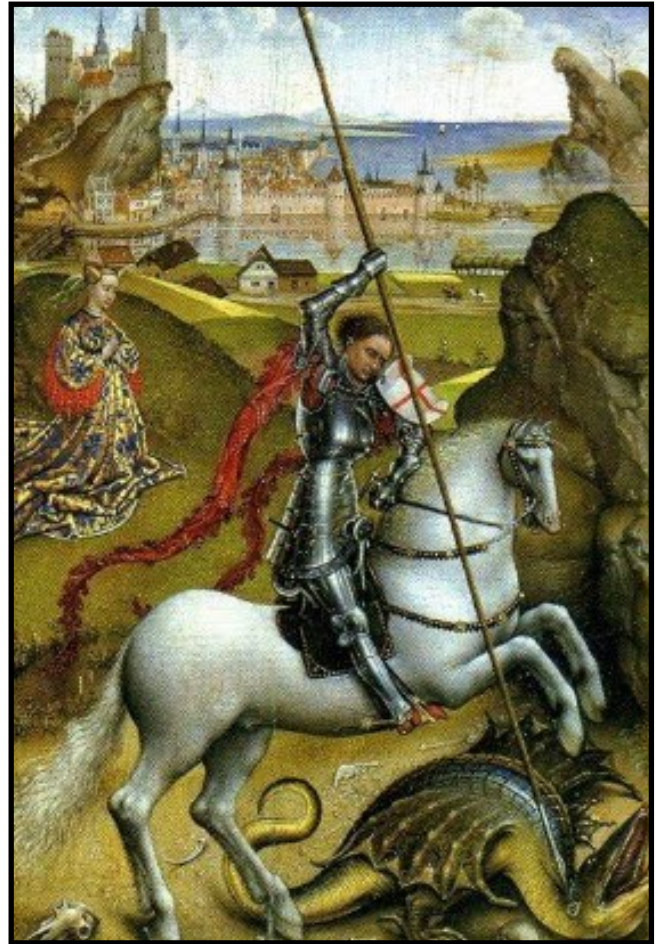
Nog bekende legenden:

- De bokkenrijders (Limburg)
- De maneblossers (Mechelen)
- De pot van Olen
- Brabo en de reus Antigoon (Antwerpen)
- Lange Wapper in Antwerpen

Lange Wapper in Antwerpen aan Het Steen.

- Hoe de maan en de sterren ontstonden (China)
- Koning Arthur (Engeland)
- De vliegende Hollander
- De bende van Baekelandt
- De rattenvanger van Hamelen (Duitsland)
- Romulus en Remus (Italië)
- Marieken van Nieumeghen (16de eeuw – over zonde en vergeving)

Sint-Joris en de draak.

- Sint-Joris en de draak
- Wilhelm Tell (Zwitserland)
- De legende van de baobab (Afrika)
- Varenka (Rusland)
- Robin Hood (Schotland)
- Ursula en de elfduizend maagden (Frankrijk).

Deze lijst is verre van volledig aangezien elk land of streek, stad, dorp of wijk wel een eigen legende heeft. Meestal kwamen er wolven, weerwolven, heksen, duivels, kwade hand, heiligen, geesten,... bij die de vertellers bij koude avonden aan het haardvuur zo schrikwekkend mogelijk aanbrachten, zodat de luisteraars er de daver van kregen. Bij het naar huis gaan ontwaarden zij onderweg dan ook spoken, geesten of duivels en dat dikte de verhalen verder aan.